

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Ebba Håkanson

Ett bortglömt brottsoffer

Om svårigheterna med bedömningen av en anstiftares
ansvar vid gärningspersonens *error in persona*

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT23

Innehållsförteckning

Summary	4
Sammanfattning	6
Förkortningar	8
1. Inledning	9
1.1 Bakgrund.....	9
1.2 Syfte och frågeställningar.....	10
1.3 Avgränsning.....	10
1.4 Metod och perspektiv.....	11
1.5 Material.....	12
1.6 Disposition.....	12
2. Principer och lösningsmodeller	13
2.1 Aberratio ictus och error in persona.....	13
2.2 Skuld- och täckningsprincipen.....	14
2.3 Lösningsmodeller.....	15
2.3.1 Specialitetsmodellen.....	16
2.3.2 Ekvivalensmodellen.....	16
2.3.2 En tredje lösningsmodell.....	17
2.4 Medverkansbrott och försöksbrott.....	18
2.5 Brottsofferperspektivet.....	18
3. Domstolsprövningen	19
3.1 NJA 2022 s. 675.....	19
3.1.1 Tingsrättens bedömning.....	19
3.1.2 Hovrättens bedömning.....	21
3.1.3 Högsta domstolens bedömning.....	23
4. Analys och slutsats	24
4.1 Analys.....	24

4.1 Slutsats.....	27
Käll- och litteraturförteckning.....	29
Rättsfallsförteckning.....	31

Summary

The discussion regarding a long-debated legal phenomenon, *aberratio ictus*, reached its climax in the year of 2022. During that year, the Supreme Court granted leave to appeal in a case concerning just this; an individual had persuaded one or more shooters to kill a person, after which the perpetrator mistakenly confused the target with another person. To further complicate an already complex issue, the person who was inadvertently killed was a friend of the instigator. The legal question regarding the instigator's responsibility in such a situation was left unanswered in Swedish legal precedent. A case like this had never before reached the highest instance, but the legal situation would now be clarified.

Historically, two main models have offered different ways to resolve a situation like this. The first is called the speciality model and involves treating situations of *aberratio ictus* as attempts of intentional crimes concerning the intended target, combined with a negligent crime against the actual victim. The instigator of such a crime is thus held responsible for the specific intent he had at the time of the crime.

The opposing model is called the equivalence model, whereby the perpetrator's intent is instead linked to the necessary prerequisites set out in the legal text. The paragraph regulating murder is generally formulated as "whoever deprives another of life..." and thus does not require a specific person but only that the objects in a criminal law sense are equivalent. In other words, the equivalence model requires, spoken in simplified terms, that an instigator has intent for a murder to be committed, and if the instigated perpetrator murders another person, the instigator can still be held responsible for this.

The case brought to trial in the Supreme Court has been extensively discussed in the lower instances; arguments for and against the different models have been interchanged with legal principles, foreign rulings, and other creative solutions. The District Court considered that the situation constituted a case of *aberratio ictus* to be assessed according to the equivalence model. According to their assessment, the instigator could not be held responsible for the death of the friend. Still, the Court of Appeal disagreed, preferring the speciality model. The Court of Appeal believed it had found the solution in a legal case from Germany ruled over a hundred years ago. The Supreme Court partially agreed with the German solution but still overturned the Court of Appeal's judgment. That said, the Supreme Court was not in full

agreement with the District Court, even though consensus now is that the equivalence model is applied in similar situations.

In this essay, the proposed solutions are analyzed using the legal dogmatic method to determine whether the solution presented by the Supreme Court is satisfactory or not. The pros and cons of the various judgments and solution models are weighed against each other, and my conclusion is that the only acceptable approach in a modern legal state is to prioritize the rights of crime victims to redress and compensation when that possibility exists. The lack of a crime victim perspective in the Supreme Court's judgment is noticeable. For that reason and several others I find, contrary to the Supreme Court's decision, that the specialty model should be used in cases like this. The instigator should be held accountable for - and be convicted for - the crimes he has caused.

Sammanfattning

Diskussionen gällande ett sedan länge omstritt juridiskt fenomen, aberratio ictus, nådde sin kulmen år 2022. Då beviljade HD prövningstillstånd i ett mål gällande just detta; en person hade förmått en eller flera skyttar att skjuta ihjäl en person varpå gärningsmannen sedan förväxlade måltavlan med en annan. För att ytterligare komplicera en av sin natur redan komplex fråga var personen som istället sköts ihjäl en vän till anstiftaren. Rättsfrågan gällande anstiftarens ansvar i en sådan situation erbjöds inget svar i svensk praxis. Ett fall likt detta hade aldrig tidigare nått högsta instans, men rättsläget skulle nu klargöras.

Historiskt sett har två huvudsakliga lösningsmodeller erbjudit olika sätt att lösa en sådan uppkommen situation. Den första kallas specialitetsmodellen och innebär att situationer där aberratio ictus föreligger bör behandlas som försök till uppsåtligt brott rörande den tilltänkta måltavlan i kombination med ett oaktsamhetsbrott gentemot det faktiska offret. Anstiftaren till ett sådant brott hålls således ansvarig för det specifika uppsåt han hade vid brottstillfället.

Motpolen kallas ekvivalensmodellen där gärningspersonens uppsåt istället kopplas till de rekvisit som uppställs i lagtexten. Paragrafen som reglerar mord är generellt uttryckt; "den som berövar annan livet..." och ställer således inga krav på en konkret person, endast att objekten i straffrättslig mening är likvärdiga. Med andra ord kräver ekvivalensmodellen väldigt förenklat att en anstiftare har uppsåt till att ett mord begås och om den anstiftade gärningspersonen mördar en annan person kan anstiftaren likväl hållas ansvarig för detta.

Målet som togs upp till prövning i högsta domstolen har diskuterats ingående i underinstanserna; för- och motargument för de olika lösningsmodellerna har varvats med rättsprinciper, utländska avgöranden och andra kreativa förklaringsmetoder. Tingsrätten ansåg att situationen utgjorde ett fall av aberratio ictus som skulle bedömas enligt ekvivalensmodellen. Enligt deras bedömning kunde anstiftaren således inte hållas ansvarig för sin väns död, vilket hovrätten inte höll med om utan föredrog specialitetsmodellen. Hovrätten trodde sig istället ha funnit lösningen i ett över hundra år gammalt rättsfall från Tyskland. Högsta domstolen höll delvis med om den tyska lösningen, men ändrade trots det hovrättens dom. Med det sagt var högsta domstolen inte enig med tingsrätten, trots att konsensus nu får anses vara att ekvivalensmodellen är den som tillämpas vid liknande situationer.

I denna uppsats analyseras de lösningsmodeller som nu nämnts med hjälp av den rättsdogmatiska metoden för att komma fram till huruvida den av högsta domstolen presenterade lösningen är tillfredsställande eller ej. För- och nackdelar med de olika domsluten och lösningsmodellerna vägs mot varandra, och min slutsats blir att det enda acceptabla i en modern rättsstat är att brottsutsattas rätt till upprättelse och ersättning ges företräde när den möjligheten finns. Avsaknaden av ett brottsofferperspektiv i HD:s dom är märkbar. Av den och flera andra anledningar bör - tvärtemot vad högsta domstolen beslutat - specialitetsmodellen användas i fall likt detta. Anstiftaren bör hållas ansvarig för - och dömas för - de brott han orsakat.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juridisk Tidskrift
jfr	Jämför
kap.	Kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
p.	Punkt
RH	Hovrättsavgörande
s.	Sida
SL	Strafflagen (1864)
SOU	Statens offentliga utredningar
st.	Stycke
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätten

1. Inledning

1.1 Bakgrund

År 2022 avgjorde Högsta Domstolen ett mål gällande ett grovt brott begånget i Malmö fyra år tidigare. Målet gällde ett så kallat beställningsmord, där en anstiftare gett person A i uppdrag att skjuta ihjäl person B. På platsen befann sig även anstiftarens lockfågel och vän som vi kallar person C. Skotten ljöd i den dunkla februarinatten, och en person föll död till marken efter att ha träffats av sex skott. Den döde var person C, anstiftarens vän. Gärningsmannen hade träffat fel person.

Det stod tidigt klart att fallet var av komplex natur. *Error in persona* och *aberratio ictus* är som tidigare nämnt erkänt komplicerade fenomen och konsensus gällande hur dessa fall ska behandlas råder sällan. Utredningen gjorde klart att det rörde sig om en felskjutning. Anstiftaren hade anlitat torpeder för att skjuta ihjäl person B. Åklagaren väckte således talan mot anstiftaren i tingsrätten gällande anstiftan till mord på person C samt anstiftan till försök till mord på person B. Person A, skytten, har aldrig kunnat identifieras. Samtliga instanser identifierade anstiftaren som ansvarig för mordet, men bedömningen skiljer sig markant. Tingsrätten kom fram till att detta var ett *aberratio ictus*-fall, trots att person A skjutit mot person C i tron om att denne var person B. Tingsrättens motivering löd att det för anstiftaren är oväsentligt huruvida gärningsmannen misstar sig gällande person eller missar målet, då båda alternativ utgör en miss. De ser på gärningsmannen som ett redskap för anstiftaren, som inte kan anses ha siktet inställt på samma konkreta sätt som anstiftaren¹. Hovrätten bedömde det istället vara ett fall av *error in persona*, med motiveringen att anstiftaren ansvarar till fullo för det fullbordade brottet då gärningsmannen förväxlar offret med någon annan². Hur dessa situationer bedömdes i respektive instans kommer diskuteras mer ingående senare.

Vid tiden för brottet fanns inga vägledande domar för situationer likt denna vilket tvingade underinstanserna att använda sig av bland annat doktrin och utländska avgörande i större utsträckning än normalt. Efter att HD beviljat prövningstillstånd och den efterföljande domen NJA 2022 s. 675 finns nu ett prejudikat och rättsläget kan därför anses klargjort. Frågan är huruvida detta avgörande är tillfredsställande och om det kan innebära problem i framtida

---

¹ NJA 2022 s. 675 under rubriken '5.3.8 Bedömningen av S.S:s uppsåt'.

² NJA 2022 s. 675 under rubriken 'Ansvar vid *error in persona* för det fullbordade brottet'.

fall. Det är därför av intresse att kritiskt granska och utvärdera denna dom för att hitta alternativa lösningar till ett så omstritt juridiskt fenomen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka och utreda hur fall av *aberratio ictus* bedömts, framförallt med utgångspunkt i NJA 2022 s. 675 men även i doktrin. Tongivande inlägg i debatten kommer att analyseras gällande deras bidrag till HD:s nyliga ståndpunkt i frågan. Mitt mål är att förstå de olika resonemangen som förts i underinstanserna och vad som slutligen ledde till HD:s domskäl. De olika metoderna som använts i samtliga instanser ska analyseras och utvärderas. Vilka lösningsmodeller har presenterats och hur väl fungerar de i praktiken?

Jag kommer kritiskt granska den slutliga domen och undersöka hur denna kan komma att påverka samhället och framtida fall av liknande karaktär, främst med fokus på brottsofferperspektivet och hur avsaknaden av brottsofferstatus för det tilltänkta offret påverkar samhällets syn på upprättelse och rättvisa för brottsutsatta.

Detta syfte har lett mig till följande frågeställningar:

- Vad innebär *error in persona* respektive *aberratio ictus* vid bedömningen av skuldfrågan vid anstiftansbrott?
- Hur förhåller sig HD:s resonemang i NJA 2022 s. 675 till andra rättsvetares uppfattning i frågan?
- Vad innebär det för det tilltänkta offret som "sluppit undan" på grund av förväxlingen om anstiftaren inte döms för försöksbrottet? Är detta förenligt med ett brottsofferperspektiv?

1.3 Avgränsning

De två lösningsmodeller som historiskt använts kallas ekvivalensmodellen och specialitetsmodellen. De är komplexa och har tidigare diskuterats ingående i flera forum av olika rättsvetare. Informationsutbudet är omfattande och de frågor som uppkommer vid

tillämpningen av olika lösningsmodeller ger upphov till lika omfattande diskussioner. Uppsatsen kräver således en tydlig avgränsning. Uppsatsen behandlar i stor utsträckning ett avgörande i HD från 2022 (NJA 2022 s. 675) där de olika instanserna gör vitt skilda bedömningar i frågan för hand. För att på ett tillfredsställande sätt behandla såväl rättsfallet i synnerhet som principen i allmänhet väljer jag att huvudsakligen fokusera uppsatsen kring *aberratio ictus*. Diskussioner rörande *error in persona* kommer huvudsakligen avhandlas inom ramen för de situationer som uppkommit i de rättsfall som tas upp.

1.4 Metod och perspektiv

Uppsatsen tillämpar den rättsdogmatiska metoden, en vetenskaplig disciplin som syftar till att systematiskt organisera, kartlägga och tolka rådande rättsprinciper och gällande rätt utifrån allmänt accepterade rättskällor.³ Detta görs främst genom analyser av rättskällor såsom förarbeten, lagstiftning, praxis och doktrin.⁴ Fokuset för uppsatsen är i första hand gällande rätt och det nyliga HD-avgörandet vilket karakteriserar uppsatsen som en *de lege lata*-uppsats.⁵ Vidare går uppsatsen bortom en ren deskriptiv framställning genom att tolka den nuvarande rätten och det nytillkomna HD-avgörandet ur ett kritiskt perspektiv, genom rättsdogmatiska analyser av syftet bakom likväl lagstiftningen i allmänhet som avgörandet i synnerhet. Uppsatsen kommer att undersöka dess önskade effekt på samhället samt en juridisk argumentation inom ramen för denna metod.⁶

Uppsatsen syftar inte till att enbart tolka avgörandet, utan min strävan är att förstå de underliggande intentionerna och vilken önskad effekt på såväl rättsläget som på samhället HD eftersträvade. Detta kritiska perspektiv är fundamentalt för att kunna dra egna slutsatser och bedöma avgörandet och hur situationer såsom dessa hädanefter ska dömas - huruvida avgörandet uppfyller sina avsedda mål och om den möjligen ger upphov till oönskade konsekvenser.⁷

Uppsatsens kritiska ansats inkluderar även en juridisk argumentation som baseras på de insikter som framkommer genom rättsdogmatiska analyser. Genom att applicera den

---

³ Nääv och Zamboni (2018) s. 21.

⁴ Hjertstedt (2018) s. 167.

⁵ Sandgren (2015) s. 38; Nääv och Zamboni (2018) s. 36.

⁶ Nääv och Zamboni (2018) s. 27-28.

⁷ Nääv och Zamboni (2018) s. 36.

rättsdogmatiska metoden möjliggörs en strukturerad och systematisk granskning av lagtexten och dess tillämpning. På så sätt möjliggörs en kritisk diskussion kring avgörandet och en argumentation för eller emot den aktuella rätten och HD-avgörandet med avsikten att lyfta fram potentiella förbättringsområden eller avvikande åsikter.⁸

Sammanfattningsvis innebär uppsatsens användning av den rättsdogmatiska metoden att den strävar efter att inte bara presentera faktiska förhållanden och gällande rättsläge, utan även att förstå och ifrågasätta rättens grundvalar och försöker på så sätt kasta ljus över såväl rättsliga principer som dess praktiska konsekvenser.⁹

1.5 Material

Sedan införandet av brottsbalken har aberratio ictus varit reglerad i lag och åsikterna om hur fall av detta slag bör behandlas gått isär. Bland de mest tongivande i debatten finner vi Petter Asp, Nils Jareborg, Ivar Strahl och Magnus Ulväng. Deras argument kommer att studeras i denna uppsats och jämföras med de domskäl som presenterats i NJA 2022 s. 675, resonemang hos underinstanserna samt uppfattningen hos andra rättsordningar gällande problemet i fråga.

Utöver juridisk doktrin har jag även tagit del av förarbeten och lagkommentarer till brottsbalken som kan bringa klarhet i tanken bakom lagstiftningen och dess utformning.

1.6 Disposition

Uppsatsens disposition är planerad på ett särskilt sätt för att erbjuda läsaren möjligheten att förstå och bilda sig en uppfattning kring de principer, lösningsmodeller och lagrum som aktualiseras i detta fall. Nästkommande avsnitt syftar till att göra just det. Det tredje kapitlet behandlar det rättsfall som är i fokus för uppsatsen genom att grundligt undersöka de olika instansernas tillvägagångssätt och lösningsförslag. Detta åtföljs av ett fjärde och avslutande kapitel som bereder en analys av det som presenterats i uppsatsen, vilket därefter utmynnar i

---

⁸ Nääv och Zamboni (2018) s. 40.

⁹ Nääv och Zamboni (2018) s. 45-46.

en slutsats. Denna disposition anser jag vara nödvändig för att läsaren på ett tillfredsställande sätt ska kunna tillgodogöra sig de diskussioner som förs i domskälen och på så sätt bilda sig en egen uppfattning om rättsfrågan.

1. Principer och lösningsmodeller

2.1 *Aberratio ictus* och *error in persona*

Error in persona och *aberratio ictus* är två straffrättsliga fenomen som är nära besläktade. *Error in persona* innebär att gärningspersonen siktar mot ett mål i tron om att det är den tilltänkta måltavlan och träffar denne, utan vetskap om att det de facto inte är "rätt" mål. Ett exempel kan vara att gärningspersonen ser sitt tilltänkta offers bror och skjuter honom i tron om att det är "rätt" person. *Aberratio ictus* rör istället situationer där gärningspersonen siktar mot "rätt" måltavla, men träffar en annan. Om vi ska fortsätta på exemplet med det tilltänkta offret och hans bror, hade en *aberratio ictus*-situation kunnat uppstå om gärningspersonen ser måltavlan lämna sin lägenhet tillsammans med sin bror varefter gärningspersonen siktar mot sitt tilltänkta offer, men istället träffar brodern.

Några konkreta fall av *aberratio ictus* har aldrig tidigare tagits upp till prövning i HD. Några enstaka avgöranden har prövats i diverse hovrätter, men utbudet är begränsat.¹⁰ Det har fram tills år 2022 funnits en brist på vägledande avgöranden. Någon reglering i lag finns inte längre i Sverige gällande fall av *aberratio ictus*. Vid införandet av den nya brottsbalken år 1962 togs den formulering som tidigare funnits i strafflagen från 1864 bort.

Brottsbestämmelsen i SL fanns i 14 kap. 42 § och reglerade *error in persona* och *aberratio ictus* vid dråp, mord och misshandel. Denna bestämmelse gav uttryck för ekvivalensmodellen; att gärningspersonen skulle dömas för den gärning han begick mot "fel" person som om gärningen begicks mot det tilltänkta offret. Kritiken från bland annat Thyren bestod i att ekvivalensmodellens tillämpning var självklar i fall av *error in persona* och att i fall av *aberratio ictus* var denna lösningsmodell svår att acceptera utifrån ett modernt vetenskapligt perspektiv.¹¹ Även straffrättskommittén var negativt inställd till att föra över

¹⁰ Se exempelvis RH 1983:163 och RH 2001:2.

¹¹ Thyren (1917) s.195.

bestämmelsen från SL till BrB och angav i ett betänkande inför vår nuvarande brottsbalk vara att det inte kunde anses “erforderligt att upptaga någon bestämmelse för det fall att någon vid dråp eller misshandel träffat annan än den han ville döda eller misshandla”.¹² Sedan dess har bedömningen lämnats över till rättsordningen och synen på detta har tvistats om ända tills idag, där bland annat Strahl förespråkade att beslutet att utelämna bestämmelsen med ekvivalensmodellen berodde på att man hädanefter tänkte sig att en annan lösningsmodell skulle ges företräde.¹³

2.2 Skuld- och täckningsprincipen

För att de olika lösningsmodellerna för *aberratio ictus* ska vara relevanta att diskutera behöver skuldprincipen och täckningsprincipen först diskuteras. De olika domsluten i NJA 2022 s. 675 följer denna metodik, varför det känns passande att göra detsamma i denna uppsats. Skuldprincipen är en grundläggande straffrättslig princip som innebär att ett straffrättsligt ansvar endast bör åläggas den som avsiktligt eller genom oaktsamhet, det vill säga genom skuld, har begått en gärning. Ansvar kan således endast utkrävas av den som är kapabel att förstå och agera i enlighet med gällande lagstiftning.¹⁴ Vilken skuldform som är relevant i det specifika fallet bestäms i straffbestämmelsen; av mordparagrafen framgår att uppsåt erfordras medan det för vållande till annans död endast ställer krav på oaktsamhet.¹⁵¹⁶

Täckningsprincipen är en annan rättsgrundsats som preciserar den ansvarsbetingade gärningen i det specifika målet. Med andra ord ska de subjektiva rekvisiten som berör personligt ansvar ska överensstämja med de objektiva rekvisiten för en otillåten handling enligt brottsbeskrivningen.¹⁷ Gärningsmannens föreställning om ett visst händelseförlopp ska överensstämja med det faktiska händelseförloppet; dennes uppsåt eller oaktsamhet måste “täcka” den brottsliga handlingen.¹⁸ Överensstämmer gärningsmannens bild av det som han avsett skulle ske med det som faktiskt skedde?

---

¹² SOU 1953 s. 119..

¹³ Strahl (1976) s. 125.

¹⁴ Heidenborg (2013) s. 306.

¹⁵ Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 269.

¹⁶ Jfr 3 kap. 1 och 7 §§ BrB.

¹⁷ Se HD:s motivering i NJA 2007 s. 929.

¹⁸ Asp och Ulväng (2009) s. 266.

Någon fullständig överenskommelse mellan det som planerats och det som faktiskt skedde erfordras dock ej. Inte heller begränsas nödvändigtvis anstiftarens uppsåt till det han faktiskt avsåg skulle inträffa; uppsåtet kan även omfatta andra handlingar som täcks enligt täckningsprincipen. En förutsättning för denna utsträckning av täckningsprincipen förutsätter att dessa andra handlingar omfattas av samma lagrum eller är straffrättsligt likvärdiga med det som anstiftaren avsåg skulle ske. För att uppsåtet ska utvidgas på ett sådant sätt bör även en förutsättning vara att handlingen utgör en möjlig konsekvens av den händelsekedja som initierats av anstiftaren.¹⁹

Ett generellt uppsåt medför inte samma problematik. För att *aberratio ictus* ska aktualiseras erfordras en avsaknad av uppsåt. I ett uppmärksammat fall i Stockholm från år 2022 anstiftar en person två ungdomar att skjuta “nån som ser ut att köra”.²⁰ Enligt tingsrättens bedömning menar anstiftan att den tilltänkta måltavlan är vem som helst som ser ut att vara gängkriminell, exempelvis genom att bära särskilda kläder. I anstiftarens ögon är varje träff lyckosam. Frågan uppstår huruvida detta generella uppsåt har en gräns; vad skulle exempelvis ske om anstiftarens bror eller vän av misstag råkar befinna sig i det område där de anstiftade gärningspersonerna öppnar eld?

2.3 Lösningssmodeller

Strävan efter en lösning på det komplexa fenomenet *aberratio ictus* har som tidigare nämnts förts under en lång tid. Genom åren har två huvudsakliga lösningssmodeller presenterats. Ingentenda felfri, men båda välgrundade, logiska och förespråkade av kunniga jurister. Dessa två metoder diskuteras ingående i underinstanserna i NJA 2022 s. 675 med TR som huvudsaklig förespråkare för specialitetsmodellen och där HovR intar motsatt position. Petter Asp²¹ presenterar år 2001 i tidningen Juridisk Tidskrift utöver dessa etablerade lösningssmodeller ett förslag till en tredje modell.²² Den gemensamma utgångspunkten för samtliga lösningssmodeller är att objekten i fråga måste vara likvärdiga ur en straffrättslig synpunkt.²³ Straffansvar för mord enligt brottsbalken aktualiseras exempelvis inte om person A siktar mot person B:s hund och träffat person C, även om beteendet självklart kan vara

¹⁹ Se HD:s bedömning i NJA 2022 s. 675.

²⁰ Södertörns tingsrätt mål nr. B 17392-22 m.fl.

²¹ Svensk framstående jurist som sedan 2016 är justitieråd i HD.

²² Asp, JT, nr 3 2001/02 s. 618-620.

²³ Asp, JT, nr 3 2001/02 s. s. 614.

förkastligt. Utöver detta skiljer sig lösningsmodellerna åt på flera sätt. De olika lösningsmodellerna kommer nu att behandlas separat.

2.3.1 Specialitetsmodellen

Specialitetsmodellen anser att *aberratio ictus* bör betraktas som försök till uppsåtligt brott mot det tilltänkta offret och även som ett oaktsamhetsbrott mot det faktiska offret²⁴. Detta innebär att avsikten bakom handlingen bör vara avgörande vid bedömningen av brottsligt ansvar, samtidigt som man beaktar eventuella oaktsamhetsaspekter gentemot den drabbade personen. Asp menar att specialitetsmodellen fått sitt namn utifrån tanken om att ett specifikt uppsåt riktat mot ett bestämt objekt inte kan överföras till ett annat objekt - något generellt uppsåt för brottet finns alltså inte.²⁵

Tillämpat på NJA 2022 s. 675 innebär specialitetsmodellen att person A döms för anstiftan till försök till mord på person B (det tilltänkta offret) och till vållande till annans död på person C (det faktiska offret). Fördelarna med denna lösningsmodell är många och är den lösningsmodell som fram tills HD-avgörandet år 2022 som förespråkats mest flitigt.²⁶ Förespråkarna motiverar sin ståndpunkt med att denna lösningsmodell ofta ligger närmast det verkliga händelseförloppet. Det specifika uppsåtet är det som läggs gärningsmannen till last, varken mer eller mindre.

2.3.2 Ekvivalensmodellen

Ekvivalensmodellen anser - till skillnad från specialitetsmodellen - att anstiftaren enbart ska dömas för det fullbordade brottet. Ett mord har anstiftats, och ett mord har begåtts. Förutsatt att objekten är likvärdiga, så spelar det enligt ekvivalensmodellen ingen roll huruvida det var det tilltänkta offret eller någon annan som drabbades.²⁷ Detta synsätt har sin grund i att 3 kap. 1 § BrB som reglerar just mord använder generella uttryck. "Den som berövar annan livet..." tar inte sikte på en specifik person. Förespråkare för denna lösningsmodell ser det orimliga i att en anstiftare som anstiftat ett brott på grund av utförarens misstag ska ställas till svars för

---

²⁴ Förutsatt att försök är straffbart enligt BrB, se Asp (2001) s. 615.

²⁵ Asp, JT, nr 3 2001/02 s. s. 615

²⁶ Exempelvis i hovrättsavgöranden RH 1983:163 och RH 2001:2.

²⁷ Asp, JT, nr 3 2001/02 s. 611; Strahl, Allmän straffrätt i vad angår brotten, Stockholm 1976 s. 125 samt Jareborg, Allmän kriminalrätt, Uppsala 2001 s. 345 f.

fler brott än han avsett. Det enda rimliga är att anstiftarens ansvar begränsas till de brott han faktiskt uppmanat till, enligt denna lösningsmodell.²⁸

Förespråkare menar även att den svåra gränsdragningen mellan *aberratio ictus* och *error in persona*, framförallt i fall av anstiftan, bör innebära att samma lösningsmodell tillämpas i båda fallen. Vid fall av *error in persona* är ekvivalensmodellen den mest frekvent använda, således är det naturligt att detsamma gäller för fall av *aberratio ictus*. Med andra ord, om gärningsmannen döms för ett fullbordat uppsåtligt brott, bör anstiftaren likaledes dömas för att ha anstiftat detta brott.²⁹

2.3.3 En tredje lösningsmodell

Asp presenterar i sin artikel i JT en tredje lösningsmodell som tagit form inom tysk rätt. Den tyske juristen Claus Roxin förespråkar ett mellanting mellan specialitetsmodellen och ekvivalensmodellen; en teori där gärningsmannen vid fall av *aberratio ictus* ansvarar fullt ut för det fullbordade brottet om denne inte anser felträffen vara ett misslyckande.³⁰ Ett exempel för att klargöra hur detta skulle vara tillämplbart i konkreta fall kan vara om en person fått i uppdrag att skjuta en person från ett rivaliserande gäng, men missar det tilltänkta offret och istället träffar en annan person ur samma gäng. I dessa fall kan det tänkas att gärningsmannen trots sitt misstag inte ser det som ett komplett misslyckande; gärningsmannen kan delvis vara nöjd med utförandet då det verkliga offret även han utgjorde en fiende. Samma resonemang bör kunna föras gällande anstiftan. Beroende på anstiftarens avsikt med beställningsuppdraget finns det en möjlighet att dennes uppsåt att döda inte enbart omfattar en utpekad person i ett rivaliserande gäng utan även andra personer som ingår i samma gäng. Anstiftaren eller gärningsmannen skulle fortsättningsvis inte kunna dömas till ansvar om förväxlingen upplevts som ett misslyckande för denne.³¹

---

²⁸ Asp, JT, nr 3 2001/02 s. 616.

²⁹ Asp, JT, nr 3 2001/02 s. 617.

³⁰ Asp, JT, nr 3 2001/02 s. 618.

³¹ Asp, JT, nr 3 2001/02 s. 619-620.

2.4 Medverkansbrott och försöksbrott

I 23:e kapitlets fjärde paragraf i brottsbalken finns medverkansbrottet reglerat. Lagrummet innebär att även den som inte fysiskt utför en straffbelagd gärning³² kan dömas för brottet om denne främjat gärningen genom råd eller dåd³³. Om denne inte är att anse som gärningsman³⁴ döms denne utifrån det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger denne till last till anstiftan alternativt medhjälp. Ett större engagemang i brottet betingar således en allvarligare påföljd. Gränsen mellan anstiftare och medhjälpare kan vara svårdragen. Anstiftan förutsätter ett orsakssamband mellan den psykiska påverkan och den brottsliga gärningen. Uppfyller handlingen inte nyss nämnda rekvisit bedöms handlingen typiskt sett istället som medhjälp.

För att ansvar för ett försök till en gärning ska kunna tilldömas en person måste förutom särskilt stadgande i lag även fara för brottets fullbordan föreligga eller uteslutas enbart på grund av tillfälliga omständigheter. Bedömningen om huruvida brottet är påbörjat görs med utgångspunkt i den så kallade försökspunkten. Försökspunkten placeras i olika skeenden beroende på vilket brott situationen gäller; gällande detta för HD ett utförligt resonemang i NJA 2017 s. 531 "Bussen i Östberga". De är angelägna om att inte placera försökspunkten alltför långt ifrån brottets fullbordan.³⁵

2.5 Brottsofferperspektivet

Brottsofferperspektivet har ett begrepp som använts alltmer frekvent de senaste åren. Den allmänna rättsuppfattningen tenderar att vara att gärningspersonens rättigheter värderas över brottsoffrets. Mot bakgrund av denna utveckling presenterade regeringen Tidöavtalet som enligt sin mening inte bara syftar till att bekämpa ökad kriminalitet, utan även stärka brottsofferperspektivet.³⁶ Ett brottsofferperspektiv handlar i korthet om att tillgodose brottsoffers rättigheter och behov av upprättelse. Hur denna upprättelse ska se ut skiljer sig av

---

³² Med gärning avses utöver fullbordat brott även förberedelse, stämpling, underlåtenhet att avslöja eller hindra brott från att ske. Även försök till brott avses, förutsatt att gärningen är kriminaliserad på försöksstadiet (se 23 kap. 1 § BrB). Se Zila, Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §, Karnov 2023-12-17 (JUNO).

³³ Med råd menas att genom psykiskt bidragande i form av exempelvis verbala uppmaningar, kroppsspråk eller rådgivning. Med dåd avses fysisk hjälp genom att exempelvis ordna med flyktbil eller gömma undan stöldgods..

³⁴ Enligt 23 kap. 4 § BrB kan även den som inte är att anse som gärningsman i strikt mening dömas som gärningsman, om omständigheterna i fallet är sådana. Någon ytterligare behandling av detta fenomen rymms dessvärre inte inom ramen för denna uppsats.

³⁵ NJA 2017 s. 531 p. 20.

³⁶ Replik DN Debatt (2023), 'Systemskiftet i kriminalpolitiken är högst genomtänkt', Dagens Nyheter.

naturliga skäl mellan individer, men det mest grundläggande lär innefatta rätt till stöd och hjälp samt någon form av kompensation för brottet.³⁷ Ett brottsofferperspektiv anses viktigt i en rättsstat på grund av att det ökar grundtryggheten i samhället genom tilltron till rättsväsendet. Förtroendet för rättsapparaten kan ta skada om brottsoffer inte upplever sig ha fått upprättelse för det brott de har utsatts för.

2. Domstolsprövningen

3.1 NJA 2022 s. 675

3.1.1 Tingsrättens bedömning

Åklagaren väckte som tidigare nämnt åtal mot anstiftaren i Malmö tingsrätt för anstiftan till mord och anstiftan till försök till mord. Gärningarna begicks med likgiltighetsuppsåt, enligt åklagaren. Åklagaren menade på att anstiftaren förmått sin vän, person C, att stämma träff med det tilltänkta offret, person B, tillsammans med en tredje person och förmedla denna information till den anstiftade skytten. Åklagaren menade även på att det faktum att person C träffades av skyttens avlossade kulor endast berodde på tillfälliga omständigheter och att fara för brottets fullbordan gentemot person B förelegat. Person B, det tilltänkta offret, yrkade på skadestånd från anstiftaren. Likaså gällde för dottrarna till det faktiska offret, person B. Anstiftaren förnekade brott och bestred skadeståndsanspråken.

Tingsrätten diskuterade inledningsvis reglerna kring medverkansbrott och de rekvisit som ställs upp för att kunna dömas för anstiftan i enlighet med 23 kap. 4 § BrB. Som tidigare tagits upp krävs det att personen har uppsåt i förhållande till det konkreta brottet för att kunna hållas ansvarig för brottet, i detta fall mord och försök till mord. En komplett överensstämmelse mellan den planering som skett på förhand och vad som faktiskt utspelar sig erfordras dock ej. Diskussionen gällande uppsåt visade sig följaktligen vara central i tingsrättens bedömning.

---

³⁷ Jenny Nguyen (2023), 'Brottsofferperspektiv eller straffpopulism? - analys av Tidöavtalets kriminalpolitik', Norstedts Juridik.

Tingsrätten kom fram till att den tilltalade agerat i enlighet med åklagarens gärningsbeskrivning och uppfyllde således de objektiva rekvisiten för såväl anstiftan till mord som anstiftan till försök till mord. De fann det utrett att anstiftaren beställt, planerat och sökt kontakt med en eller flera skyttar med uppsåt att beröva person B livet, och för att dömas för anstiftan erfordras ingen känd identitet hos skytten. Knäckfrågan i tingsrättens bedömning blir istället huruvida anstiftarens avsiktssuppsåt³⁸ att döda person B även kan anses täcka det som kom att bli mordet på person C.

Huvudregeln i brottsbalken är att uppsåt erfordras för straffansvar, och mordparagrafen³⁹ utgör inget undantag. Det avsiktssuppsåt som tingsrätten bedömde anstiftaren ha i förhållande till person B är det allvarligaste uppsåtet, och den nedre gränsen utgörs av likgiltighetsuppsåt⁴⁰ som innebär att personen insett eller bort inse risken för förverkligandet av en effekt och varit likgiltig inför detta. Lagen kräver följaktligen att den tilltalade åtminstone agerat med likgiltighetsuppsåt för att kunna hållas ansvarig för gärningen. Att anstiftaren inte agerat med avsiktssuppsåt gentemot person C, det faktiska offret, står klart. Åklagaren gjorde gällande att han istället agerat med likgiltighetsuppsåt, det vill säga att anstiftaren insett risken för att person C skulle träffas av skotten och att han var likgiltig inför detta faktum. Utredningen visade snarare på det motsatta; anstiftaren verkade ha insett att det förelåg en risk för person C att träffas och försökte därför förmå person C att lämna platsen innan skottlossningen ägde rum. Enligt tingsrättens bedömning saknades således uppsåt gällande mordet på person C, och nästa fråga blev istället huruvida han gjort sig skyldig till anstiftan till mord på person C.

För att utreda huruvida den tilltalade kan hållas straffrättsligt ansvarig för anstiftan till mord på person C fördes en diskussion av tingsrätten. Precis som tidigare konstaterats i denna uppsats föreligger *error in persona* då gärningspersonen förväxlar det tilltänkta offret med en annan, och *aberratio ictus* är för handen då gärningspersonen missar det tilltänkta offret och träffar ett annat straffrättsligt likvärdigt objekt⁴¹. För gärningspersonen förelåg det i förevarande fall *error in persona*, men frågan uppkom då hur bedömningen skulle ske gällande anstiftaren. Tingsrättens bedömning blev i enlighet med den begränsade doktrin som

---

³⁸ Avsiktssuppsåt innebär att gärningspersonen vill att en viss effekt ska inträffa genom sitt handlande; effekten är dennes avsikt.

³⁹ Brottet mord regleras i 3 kap. 1 § BrB.

⁴⁰ Se NJA 2004 s. 176 rörande uppsåtets nedre gräns.

⁴¹ I detta fall en annan person. För utförligare diskussion, se avsnitt 2.1.

fanns vid tiden för prövningen att målet skulle klassas som ett fall av *aberratio ictus*. Detta motiverades med att konsensus verkade råda i doktrinen gällande synen på utföraren som ett redskap för anstiftaren, och att det från anstiftarens perspektiv är irrelevant huruvida det förelegat *error in persona* eller *aberratio ictus* för gärningsmannen då båda alternativ utgör en miss.⁴²

Rätten diskuterade därefter de två lösningsmodeller som presenterades i föregående avsnitt; specialitetsmodellen samt ekvivalensmodellen, och landade i specialitetsmodellen med motiveringen att det dels är den lösningsmodellen använts i de hovrättsdomar⁴³ som fattats i frågan, dels att det ansågs lämpligare med utgångspunkt i avsaknaden av uppsåt gällande anstiftan till mordet på person C. Anstiftarens ansvar är som bekant begränsat till det uppsåt som legat honom till last vid tiden för brottet⁴⁴, och utredningen påvisade en avsaknad av uppsåt gentemot person C:s död. Både att person B överlevde samt att person C måste ha setts som misslyckanden för anstiftaren. Tingsrätten dömde således anstiftaren för anstiftan till försök till mord på person B, men friade honom från åtalet gällande anstiftan till mord på person B. Anstiftaren blev skadeståndsskyldig i förhållande till det tilltänkta offret, person B, för att ha anstiftat mordförsöket på denne. Då han friades från anstiftan till mord på det faktiska offret, person C, ogillades skadeståndsyrkandet från person C:s döttrar.

3.1.2 Hovrättens bedömning

Hovrätten var enig med tingsrätten gällande anstiftarens avsiktssuppsåt gällande person B:s mordförsök. De instämde även i bedömningen att anstiftaren saknade avsikts- eller insiktssuppsåt gällande mordet på person C. Diskussionen rörande ett eventuellt likgiltighetsuppsåt skedde i två steg i denna instans; det första steget gällde huruvida anstiftaren insett risken att person C skulle träffas av skotten och att dennes död kunde komma till följd av det. Precis som i tingsrätten besvarades detta jakande, således gick prövningen vidare till huruvida anstiftaren uppvisat likgiltighet inför detta faktum. Utgjorde denna insikt ett relevant skäl för anstiftaren att avstå från gärningen? I NJA 2016 s. 763 fastslog HD att gärningsmannen måste ha haft en viss grad av förväntan eller acceptans rörande den eventuella effekten av hans agerande för att anses vara likgiltig inför den.

---

⁴² Jareborg (2001).

⁴³ Avgörande från HovR är normalt inte vägledande för andra domstolar, men i detta fall gjordes en samlad bedömning av TR gällande en oklar rättsfråga.

⁴⁴ Se 23 kap. 3 § 3 st. BrB.

Hovrätten ansåg att även om anstiftaren gett instruktioner till skyttarna som dessutom huvudsakligen verkade ha följts måste det finnas en medvetenhet om förväxlingsrisken i situationer som denna. Deras bedömning var däremot till skillnad från tingsrättens att utredningen inte styrkt att anstiftaren uppfattat sannolikheten som mycket hög att person C istället skulle träffas, och har således inte uppvisat det mått av likgiltighet som förutsätts.⁴⁵

Avsaknaden av uppsåt uteslöt i hovrättens mening inte att anstiftaren inte skulle hållas ansvarig för mordet på person C. Hovrätten ansåg att anstiftarens ansvar skulle följa gärningspersonens och gav således stöd till tanken om att behandla *error in persona* och *aberratio ictus* på samma sätt på grund av den svåra gränsdragningen mellan dessa två fenomen. Den samstämmiga synen på tillämpningen av ekvivalensmodellen vid fall av *error in persona* ledde till hovrättens bedömning att gärningspersonen skulle bedömas enligt ekvivalensmodellen och således döma anstiftaren för såväl det fullbordade brottet som det misslyckade försöket. För att lösa problemet med orättvis dubbelbestraffning vid tillämpningen av ekvivalensmodellen föreslog hovrätten en större genomslagskraft för asperationsprincipen⁴⁶ så att påföljden förblir proportionerlig.

I ett oväntat grepp⁴⁷ understödde hovrätten sitt argument med en hänvisning till ett tysk rättsfall från år 1859, *Rose-Rosahl*, som använde sig av denna lösning. Tysklands högsta domstol befäste detta synsätt genom rättsfallet *Hoferben* år 1990 och anses numera utgöra gällande rätt. Man fastslog att vid ansvarsbedömningen gällande anstiftaren är det oväsentligt huruvida den anstiftade gärningspersonen förväxlat det tilltänkta offret med någon annan, förutsatt att förväxlingen faller inom ramen för vad som för anstiftaren kan anses vara rimligen förutsebart. En finsk rättsvetenskapsman vid namn Jaakko Forsman behandlade detta fall i en avhandling och menade att bedömningen i *Rose-Rosahl* var korrekt. Slutsatsen blev att under förutsättning att den anstiftade gärningspersonen följer de anvisningar han getts från anstiftaren ska bedömningen ske i enlighet med detta rättsfall. Skulle gärningspersonen avvika från den instruerade planen kan bedömningen komma att se annorlunda ut. Täckningsprincipen kan troligtvis inte utsträckas så vitt att dennes uppsåt täcker den

---

⁴⁵ Se NJA 2016 s. 763 p.22.

⁴⁶ Asperationsprincipen innebär att vid påföljdsbestämning för flera brott samtidigt tilldelas det allvarligaste brottet dess fulla straffvärde, medan straffet för övriga brott reduceras proportionellt i en fallande skala

⁴⁷ Utländska avgöranden från andra rättsområden har normalt sett ingen rättskällestatus i Sverige.

anstiftade gärningspersonens egna beslut då denne upphör att endast fungera som ett redskap för anstiftaren.

Hovrätten instämde i detta resonemang. De anstiftade gärningspersonerna i förevarande mål hade huvudsakligen följt anstiftarens instruktioner, och anstiftarens ansvar skulle således följa av gärningspersonens. För att anstiftaren ska kunna dömas till ansvar bör det inte krävas att dennes uppsåt även omfattar de fall då gärningspersonen förväxlar offret med någon annan. Anstiftarens ansvar begränsas av de instruktioner han gett till den eller de gärningspersoner han anstiftat eller hans medvetenhet om den risk för förväxling som kan föreligga vid situationer likt denna.

Hovrätten dömde således anstiftaren för anstiftan till mord på person C, det verkliga offret, och för anstiftan till försök till mord på person B, det tilltänkta offret. Anstiftaren dömdes att likt i tingsrättens dom betala skadestånd till person B för att ha anstiftat mordförsöket på denne, men hovrätten förpliktigade honom även att betala skadestånd till döttrarna till den avlidne personen C.

3.1.3 Högsta Domstolens bedömning

Efter överklagan beviljade Högsta Domstolen prövningstillstånd gällande den rättsliga bedömningen av anstiftarens agerande i enlighet med gärningsbeskrivningen. HD delade hovrättens syn på de tyska rättsfallen och fastslog att detsamma bör gälla generellt sett även inom svensk rätt. Förutsättningar för att denna lösningsmodell ska aktualiseras är dock att den gärning som gärningspersonen begår är straffrättsligt likvärdig med den anstiftade gärningen, och att utfallet utgör en logisk följd av den händelsekedja som påbörjats i och med anstiftan.

HD förde därefter en diskussion gällande försöksbrott och huruvida försökspunkten passerats i förevarande mål. Detta utgör ett av de objektiva rekvisit⁴⁸ som uppställs för att straffbestämmelsen ska aktualiseras. Normalt sett har försökspunkten i mordfall inte passerats om den tilltänkta måltavlan enbart befinner sig på platsen utan ett vapen eller liknande riktat mot sig. Enligt HD:s bedömning hade således försökspunkten för mordet på person B, det tilltänkta offret, aldrig passerats. Utredningen hade påvisat att gärningspersonen omedelbart

---

⁴⁸ Om objektiva och subjektiva rekvisit, se avsnitt 2.2 i denna uppsats.

insåg att denne förväxlat måltavlan med en annan person, men något ytterligare försök att skjuta det tilltänkta offret gjordes aldrig. Det föreföll således inte rimligt att döma anstiftaren för två brott (anstiftan till mord och anstiftan till försök till mord) om denne endast hade uppsåt till ett brott och endast en handling utfördes. Enligt doktrin är denna utsträckning av täckningsprincipen olämplig och bör således undvikas.⁴⁹

Den slutliga bedömningen i HD var tämligen objektiv; anstiftaren hade anstiftat en eller flera gärningspersoner att begå ett mord, och ett mord begicks. Person B och person C var straffrättsligt likvärdiga, och utfallet föll inte utanför ramarna för vad som rimligen kan komma att ske när ett sådant händelseförlopp inletts. Såväl de objektiva som de subjektiva rekvisiten för brottet var uppfyllda och HD valde således att döma anstiftaren för anstiftan till mord på person C, den faktiska måltavlan. Till följd av att försökspunkten inte ännu hade passerats gällande åtalet för anstiftan till försök till mord friades anstiftaren från den åtalpunkten. Skadeståndsskyldigheten gentemot person C:s döttrar kvarstod, men som ett resultat av den friande domen rörande mordförsöket på person B ogillades skadeståndsanspråket från det tilltänkta offret, person B.

4. Analys och slutsats

4.1 Analys

En av orsakerna till att *aberratio ictus* och *error in persona* är så omstridda är just dess komplexa natur. Problem uppstår vid tillämpningen av samtliga lösningsmodeller, och för att skipa rättvisa i ett led får någon annans rätt eller rättsprincip stå åt sidan. När dessa fenomen kombineras med de allvarligaste brotten i rättsordningen finns det anledning att vara både försiktig och noggrann.

Denna försiktighet och noggrannhet ser vi prov på i såväl tingsrätten som hovrättens bedömning. Rättsläget är som bekant oklart, ovissheten är stor och insatserna är höga. En person har mist livet på grund av ett händelseförlopp som satts i rörelse av en annan person, ett resultat som inte ter sig alltför svårt att förutse ens för den person som aldrig önskat att det

---

⁴⁹ Asp, (2021), s. 72.

skulle inträffa. Denna uppenbara kausalitet är anledningen till att tingsrättens dom skaver i mig. Bedömningen ter sig inledningsvis som välgrundad och rättsligt motiverad med relevanta hänvisningar, men min analys av domslutet landar i att det inte är så här lagen var tänkt att fungera. Mord är som tidigare nämnt ett av vår rättsordnings allvarligaste brott och att ett uppsåtligt dödande inte föranleder straffansvar är svårsmält. Om man i enlighet med tingsrättens bedömning ser på utföraren som ett redskap ter det sig mycket märkligt att hjärnan bakom brottet går ostraffad på grund av redskapets tillkortakommanden. I övrigt instämmer jag i stora delar med tingsrättens bedömning av situationen som ett fall av *aberratio ictus*.

Hovrätten var också enig i många aspekter, men skiljaktig rörande huruvida det förelåg ett fall av *aberratio ictus* eller *error in persona*. Den självklara bedömning som tingsrätten gjort med stöd av doktrin ställer sig hovrätten frågande till. Hovrätten bortser helt från den bedömning som i övrigt verkar generellt accepterad; att när det föreligger *error in persona* för gärningspersonen innebär detta ett fall av *aberratio ictus* för anstiftaren. Vilket skäl hovrätten har för att avvika från denna gängse uppfattning är något oklart, men är dem fria att göra i brist på vägledande praxis. Hovrättens bedömning har sin utgångspunkt i gränsdragningsproblematiken mellan *error in persona* och *aberratio ictus*; om man beslutar att båda fenomen bedöms lika blir den svåra gränsdragningen mindre viktig. Detta tillvägagångssätt hade inneburit att samtliga fall där det föreligger *error in persona* för gärningspersonen bedöms enligt ekvivalensmodellen, då det råder konsensus gällande tillämpningen av denna lösningsmodell vid *error in persona*. Om anstiftarens ansvar följer av gärningspersonens innebär detta att *error in persona* föreligger för såväl gärningsperson som anstiftare, och båda bedöms utifrån ekvivalensmodellen.

Att välja en generell tillämpning rörande en så komplex problematik är inte problemfritt, vilket hovrätten själv erkänner. Täckningsprincipen riskerar att begränsas på ett sätt som inte hade föranletts om fallet istället bedömts enligt *aberratio ictus*. Med detta i åtanke förefaller tingsrättens bedömning av situationen som ett fall av *aberratio ictus* kunna resultera i en mer korrekt dom.

Valet mellan lösningsmodellerna kan tyckas än mer komplicerat. Som avhandlats i de olika instansernas domskäl inryms flertalet fördelar såväl som nackdelar inom var och en av

modellerna. I det specifika fallet som berörs i NJA 2022 s. 675 har som bekant anstiftaren anlitat person A för att ta person B av daga. Anstiftaren är medveten om att person C kommer att befinna sig på samma plats som mordet ska utföras på, vilket enligt förundersökningen oroar anstiftaren. Denne har försökt förmå person C att lämna platsen innan mordet begås för att undvika risken att träffas av skotten. Denna totala avsaknad av uppsåt hos anstiftaren gör det problematiskt att tillämpa specialitetsmodellen i förevarande fall, då den lägsta formen av uppsåt inte uppnåts⁵⁰. Anstiftaren inser faran i att befinna sig på angiven plats, men han är inte likgiltig inför detta. Tvärtom verkar anstiftaren för att reducera risken för att fel person träffas. Förutom direkta uppmaningar till person B att avvika från platsen ger anstiftaren skytten (person A) tydliga instruktioner för hur brottet ska utföras. Kan anstiftaren fortfarande anses ha gjort sig skyldig till ett oaktsamhetsbrott gentemot person C?

Specialitetsmodellen återspeglar troligtvis den mest korrekta bilden av en rättvis dom ur samhällets perspektiv. Det är ju de facto två brott som inträffat på grund av ett skeende som satts i rörelse av en anstiftare; anstiftarens agerande är upphovet till att brotten överhuvudtaget utförts. Anstiftaren ansvarar för det konkreta och specifika uppsåt han haft, och det är det han döms för enligt specialitetsmodellen. Åtminstone är det så det fungerar i teorin. Som påvisats i Malmöfallet går det inte att anta att anstiftaren förhåller sig likgiltig även inför en felträff. Anstiftaren i det fallet försökte ju till och med förhindra att fel person skulle träffas av skotten, och då flerfaldigar man uppsåtet på ett sätt som inte överensstämmer med verkligheten.

I mitt tycke är dock specialitetsmodellens främsta fördel det faktum att samtliga offer erkänns brottsofferstatus. Utan brottsofferstatus fråntas personen möjligheten att tilldelas skadestånd i en brottmålsrättegång. Frågan är hur rimligt det är att personer likt det tilltänkta offret i förevarande fall, person B, förlorar sin ställning i en brottmålsprocess gällande vår rättsordnings allvarligaste brott och således inte ens kan få ersättning för den skada han lidit när han undgått döden enbart på grund av tillfälliga omständigheter; en annan persons misstag. Vad som är en bra dom rent juridiskt överensstämmer följaktligen inte nödvändigtvis med allmänhetens uppfattning om rättvisa.

---

⁵⁰ Likgiltighetsuppsåt definierades som den nedre gränsen för uppsåt i NJA 2004 s. 176.

Trots detta tunga argument finns ett stort stöd för ekvivalensmodellen. Delvis på grund av specialitetsmodellens nackdelar; utöver den nyss nämnda rörande flerfaldigande av uppsåt finns även problemet gällande det faktum att specialitetsmodellen helt enkelt inte går att applicera på fall där gärningen inte är kriminaliserad på försöksstadiet alternativt vid oaktsamhet. En lösningsmodell som inte kan användas i samtliga situationer tenderar att skada förutsebarheten inom rättsordningen. Förutsebarheten är en så pass viktig grundpelare i en rättsstat att det är svårt att bortse från problematiken som uppkommer med specialitetsmodellen. Ur samma förutsebarhetsperspektiv har ekvivalensmodellen fördelen att den svårdragna skiljelinjen mellan *error in persona* och *aberratio ictus* inte blir lika avgörande. Frågan är dock om denna fördel hade haft så pass stor betydelse i praktiken att ekvivalensmodellen varit att föredra. I komplexa situationer som denna där två relativt likvärdiga och acceptabla lösningar ställs mot varandra går det att argumentera för att låta brottsofferperspektivet väga tyngst. Båda lösningsmodeller har presenterat tillfredsställande domar historiskt sett och båda är jämnt såväl förespråkade som kritiserade. Fördelen med den ena lösningsmodellen, specialitetsmodellen, är däremot att den ger samtliga brottsutsatta en brottsofferstatus. Brottsoffret får således en chans till upprättelse vilket inte bara är rättvist för den enskilda, men något jag tror även gynnar samhället och tilltron till vårt rättsväsende på sikt.

4.2 Slutsats

Anstiftaren hade alldeles uppenbart inte uppsåt till två brott, och utredningen visade att detsamma verkar gälla för gärningspersonen. Skytten som omedelbart efter att han avlossat de dödande skotten mot person C insåg sitt misstag försökte aldrig "rätta till" situationen genom att skjuta mot det tilltänkta offret, person B. Han frångick aldrig den förutbestämda planen att begå ett mord. Mot denna bakgrund kan det naturligtvis förefalla orimligt att döma för ett uppsåt som aldrig funnits. Denna komplexa situation tydliggör orsaken till att man tvistat om *error in persona* och *aberratio ictus* under en så lång tid, och varför en konkret brottsbestämmelse aldrig hamnade i den nya brottsbalken.

För min del lyckas däremot inte ekvivalensmodellens fördelar väga upp dess nackdelar. Ekvivalensmodellen berövar personen som utsatts för försök till brott - i förevarande fall det grövsta brott som existerar i svensk rätt - sin status som brottsoffer. Att förlora denna status

innebär att du inte längre har rätt till skadestånd, eftersom du i rättslig mening inte utsatts för något brott. Detta tenderar med största sannolikhet att upplevas som otroligt kränkande för någon som överlevt ett mordförsök enbart på grund av slumpen. Ett juridiskt tillfredsställande avgörande värderas här högre än brottsutsattas rätt till upprättelse och ersättning, och det bör inte accepteras i en modern rättsordning när ett likvärdigt alternativ presenterats.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk.

Thyrén, Johan C. W., *Förberedande utkast till strafflag – Speciella delen I*, 1917.

Litteratur och artiklar

Asp, Petter, *De osjälvständiga brottsformerna*, 1 uppl., Iustus, Uppsala 2021.

Asp, Petter, 'Om uppsåtstäckning vid *aberratio ictus*', *Juridisk Tidskrift* nr 3 2001/02, s. 610–621.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Iustus, Uppsala 2013.

Borgström, Peter och Cavallin, Samuel, 'Om uppsåtstäckning och rättsfallet RH 2001:2.' *Juridisk Tidskrift*, nr 3 2002/03, s. 717–731.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, 1 uppl., Iustus, Uppsala 2001.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod' i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2:2 uppl., Studentlitteratur, Lund 2018.

Nguyen, Jenny, 'Brottsofferperspektiv eller straffpopulism? - analys av Tidöavtalets kriminalpolitik', *Norstedts Juridik*, 17 april 2023.

Heidenborg, Marie, 'Vad bör straffas?', *Svensk Juristtidning*, häfte 3, 2013, s. 302-313.

Hjertstedt, Mattias, *'Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt'*, i: Mannelqvist, Ruth och Ingmanson, Staffan och Ulander-Wänman, Carin (red.): Festskrift till Örjan Edström, 1 uppl., 2019 s. 165–173 (Hjertstedt 2019))

Replik i DN Debatt, *'Systemskiftet i kriminalpolitiken är högst genomtänkt'*, <https://www.dn.se/debatt/systemskiftet-i-kriminalpolitiken-ar-hogst-genomtankt/>, Dagens Nyheter, 7 juni 2023.

Strahl, Ivar, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Norstedt, Stockholm 1976

Digitala källor

Svensk/engelsk ordlista, Domstolsverket, mars 2019
https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/for-professionella-aktorer/svensk-engelsk_ordlista_2019.pdf (besökt 2024-01-02)

Wikipediasidan gällande *aberratio ictus* https://sv.wikipedia.org/wiki/Aberratio_ictus (besökt 2023-11-29)

Åklagarmyndighetens ordlista gällande asperationsprincipen
(<https://www.aklagare.se/ordlista/a/asperationsprincipen/>) (besökt 2023-12-03)

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2004 s. 176.

NJA 2022 s. 675

Hovrätt

RH 1983:163

RH 2001:2

Tingsrätt

Södertörns tingsrätts dom den 27 januari 2023 i mål nr B 17392-22